

EBÜ ZÜR'A er-RÂZİ

(أبو زرعة الرازي)

Ebü Zür'a Ubeydullah
b. Abdilkerim b. Yezîd er-Râzî
(ö. 264/878)**Hadis hâfızı ve münekkidi.**

194 (809-10) yılında doğdu. 190'da (806), 200'de (816), hatta 200'den sonra doğduğu da söylenmektedir. Ebü Zür'a künyesi ona, Dimaşk'ı ziyaretleri sırasında burada meşhur muhaddis Ebü Zür'a ed-Dimaşkî'yi tanıyıp hayran kalan hemşehrileri tarafından verilmiştir. Daha sonra seksenden fazla kişi aynı künyeyi kullandığı halde Ebü Zür'a denilince sadece Ebü Zür'a er-Râzî hatıra gelir olmuştur.

Ebü Zür'a İslâmî ilimlerle yakından ilgilenen bir aileden gelmektedir. Amcaları İsmâil ile Muhammed ve babası Abdülkerim hadis okumuş ve okutmuşlardır. Küçük bir çocukken babası tarafından hadis meclislerine götürülen ve ondan hadis ve hadis râvileri konusunda çeşitli bilgiler öğrenen Ebü Zür'a, o devrin önemli bir ilim merkezi olan Rey'deki muhaddislerden ve Rey'e gelen otuz kadar âlimden faydalandı. İlk ezberlediği hadis kitabı İmam Mâlik'in *el-Muvaftâ'a* ı oldu. On üç yaşında iken diğer İslâm ülkelerindeki âlimlerden hadis öğrenmek maksadıyla seyahatlere başlayarak önce Küfe'ye gitti ve burada sekiz ay kaldı. Hocası Ebü Nuaym Fazl b. Dükeyn'den bu sırada okumuş olmalıdır. 227-232 (842-847) yılları arasında yaptığı ikinci ve en uzun seyahatinde hac görevini ifa ettikten sonra Mısır'a geçti. Burada iki yıl kalarak Rebî b. Süleyman el-Cizî'den İmam Şâfiî'nin bütün eserlerini okudu. Şam ve Cezîre'yi dolaşarak 230 (845) yılında Bağdat'a, daha sonra Basra'ya uğradı. Üçüncü seyahatinde Şam, Irak ve Mısır bölgelerinde dört buçuk yıl dolaştı. Sınır boylarında yaşayan mücahid âlimlerden hadis öğrenmek maksadıyla oralara kadar gitti. Kazvin ve Nîşâbur gibi yakın şehirlere de kısa seyahatleri oldu. Daha Nîşâbur'a gitmeden önce, Buhârî'nin hocası hadis hâfızı ve münekkidi İshak b. Râhûye'ye Reyli genç muhaddis Ebü Zür'a'nın gelmekte olduğu bildirilince, bilgisinden faydalanmak için ona 50.000'i çeşitli kusurlar taşıyan 150.000 hadis okuyacağını söyledi. Defalarca gittiği Bağdat'ta Ebü Zür'a'nın istifade ettiği en önemli muhaddis

Ahmed b. Hanbel oldu. Ahmed b. Hanbel de sağlamlığı konusunda tereddüt ettiği muhtelif hadisleri onunla müzakere ederek görüşlerinden faydalandı. Basra'da iken burada gördüğü en mükemmel muhaddis diye kendisinden söz ettiği Ebü Seleme et-Tebûzekî'den 10.000 hadis, yanında sekiz yıl hadis tahsil ettiği hocası İbrâhim b. Mûsâ el-Ferrâ ile Ebü Bekir İbn Ebü Şeybe'nin her birinden yüzer bin hadis yazdı.

Kıraat ilmini bu sahanın otoriteleri olan Kâlûn, Halef b. Hişâm ve Dürî gibi âlimlerden okuyan Ebü Zür'a, ezberindeki 600.000 sahih rivayetten 14.000'inin tefsir ve kıraate dair olduğunu söylemiş, Sa'dî el-Hâsimî onun hayatını incelediği eserinde 580 hocasının adını zikretmiştir (*Ebü Zür'a er-Râzî*, I, 85-155).

Otuz iki yaşından itibaren hadis okutmaya başlayan Ebü Zür'a, her gün mescidde iki veya üç grup talebeye hadis dersleri verirdi. Kendisinden Harmele b. Yahyâ, Fellâs, Yûnus b. Abdûlâlâ gibi hocalarından başka Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, İbn Vâre, Tirmizî, Ebü Hâtim er-Râzî, Ebü Zür'a ed-Dimaşkî, İbrâhim el-Harbî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Ebü Ya'lâ el-Mevsîlî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Ebü Avâne el-İsferâyînî, İbn Ebü Dâvûd gibi tanınmış âlimler hadis rivayet ettiler. Talebeleri arasında İbn Ebü Hâtim'in önemli bir yeri vardır. İbn Ebü Hâtim, babası Ebü Hâtim'in râviler hakkındaki görüşlerini kaleme alırken babasının arkadaşı olan Ebü Zür'a'nın aynı konudaki görüşlerine dokuz ciltlik *el-Cerh ve't-ta'dîl* ile *Aşlû's-sünne ve i'tikâdü'd-dîn* adlı kitaplarında geniş yer vermiştir.

Ebü Zür'a, 264 yılı Zilhicce ayının son gününde (2 Eylül 878) Rey'de vefat etti. Biyografisine yer veren hemen bütün kaynaklarda, ölümü esnasında yanında Ebü Hâtim, Ebü Vâre ve başka âlimlerin de hazır bulunduğu kaydedilir. Yanındakiler ona herhangi bir kimse gibi telkinde bulunmak yerine, son sözü "İlâ ilâhe illallah" olanın cennete gideceğini müjdeleyen hadisin senedinden birkaç isim okudular. Arkadaşlarının kendisine telkinde bulunmak istediklerini anlayan Ebü Zür'a hadisi senediyle birlikte okumaya başladı. Hadisin, "Kimin son sözü ilâ ilâhe illallah olursa..." kısmını okurken ruhunu teslim etti (Zehebî, *A'lamü'n-nûbelâ*, XIII, 85). Ebü Hâtim er-Râzî, zühdüne hayran kaldığı dört kişi arasında

Ebü Zür'a'nın adını da zikretmiş, devrin âlimleri zühdü ve takvâsı sebebiyle onu akranlarından üstün tutmuşlardır.

Hadis ilmindeki Yeri. Buhârî'nin hocalarından tanınmış muhaddis Kuteybe b. Saîd Rey'e geldiği zaman etrafına toplanan hadis talebeleri kendilerine hadis rivayet etmesini istemişlerdi; o da Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medînî, Ebü Hayseme ve Ebü Bekir İbn Ebü Şeybe gelmeden rivayete başlamayacağını söylemişti. Reyîler, ona küçük bir çocuk olan Ebü Zür'a'yı göstererek kendisinin daha önceleri çeşitli meclislerde rivayet ettiği hadisleri onun ezbere okuyabileceğini söylemeleri, Ebü Zür'a'nın da bunu ispat etmesi üzerine Kuteybe b. Saîd hemen hadis okutmaya başlamıştı. Çoğu Ebü Zür'a'dan yaşlı ve tecrübeli olan hadis otoritelerinin hemen hepsi onun hadis bilgisine duydukları hayranlığı farklı şekillerde dile getirmişlerdir. Ebü Bekir b. Ebü Şeybe hâfızası Ebü Zür'a'dan daha kuvvetli birini görmediğini söylemiş, İshak b. Râhûye onun bilmediği hadisin asılsız olduğunu ifade etmiştir. Ebü Zür'a ile uzun bir süre hadis müzakere eden Ahmed b. Hanbel, sahâbe ve tâbiîn sözlerini de dikkate alarak 700.000 kadar sahih rivayet bulunduğunu, onun bunlardan 600.000'ini ezbere bildiğini belirtmiştir. Ebü Zür'a, bizzat kendisi de 200.000 rivayeti İhlâs süresi gibi ezbere bildiğini, 300.000 rivayeti ise hadisleri müzakere ederken okuyabileceğini söylemiş, ayrıca asılsız haberleri ve mevzû hadisleri tanımak maksadıyla ezberinde 10.000 uydurma rivayet bulunduğunu ifade etmiştir. Müslim, 250 (864) yılında *el-Câmi'u's-şâhih*'ini tamamladıktan sonra Ebü Zür'a'nın tetkikine sunmuş ve onun uygun görmediği rivayetleri kitabına almamıştır. Son hastalığı sırasında kendisini ziyarete gelen hadis hâfızlarına tereddüt ettikleri bir hadisin senedini hemen okuması, ömrünün sonuna kadar hâfızasına hiç zayıflamadığını göstermektedir.

Yıllarca kendisiyle hadis müzakere ettiği arkadaşı Ebü Hâtim er-Râzî onun bir hadis otoritesi olduğunu belirtmiş, hadisin sağlamlıyla sakatını birbirinden ayırma ve rivayetlerdeki ince kusurları (ilel) anlama hususunda Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Ali b. Medînî'den sonra onun geldiğini, fakat geride kendisi gibi birini bırakmadan vefat ettiğini söylemiştir.

İmam Mâlik'in hadislerini topladığı için "Mâlikî" diye tanınan Reyli hadis hâfızı Ali b. Hüseyin b. Cüneyd, İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa*'da bulunan ve bulunmayan bütün rivayetlerini Ebû Zür'a kadar mü-kemmel bilen başka bir kimseye rastla-madığını belirtmiş, Medine kadısı Ebû Mus'ab ez-Zührî, Mâlik b. Enes'i ve da-ha başkalarını da gördüğünü, fakat ha-yatta Ebû Zür'a gibi birine rastlamadı-ğını ifade etmiştir. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, güçlü hâfizalarıyla isim yapanların ge-nellikle abartıldığını, ancak Ebû Zür'a'nın şöhretinden daha büyük bir şahsi-yet olduğunu söylemiştir.

Nâfile ibadete düşkün olan ve Ebû Zür'a'yı Bağdat'a geldiğinde misafir eden Ahmed b. Hanbel, o günden itibaren onunla hadis müzakere etmeyi nâfile namaz kılmaya tercih etmişti. Zehebî'nin işaret ettiği gibi Ebû Zür'a'nın son derece müttaki olması tenkit üslubuna da yansımış, arkadaşı Ebû Hâtim'in ak-sine râvileri insaflı ifadelerle tenkit et-miştir.

Son derece basit giyinip sade bir ha-yat yaşamayı çok istemesine rağmen dünyayı terk ve ihmal etmediğini gös-termek için giyimine de dikkat eden Ebû Zür'a er-Râzî hakkında Sa'dî el-Hâşimî, üç ciltten meydana gelen *Ebû Zür'a er-Râzî ve cühûdühû fi's-sünneti'n-ne-beviyye* adlı bir eser kaleme almıştır. Eserin I. cildinde Ebû Zür'a'nın hayatı ele alınmış, II. ciltte onun *Kitâbü'd-Ḍu'a-fâ*' adlı eseri neşredilmiş, III. ciltte ise İbn Ebû Hâtim'in *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*'i, Zehebî'nin *Mizânü'l-i'tidâl*'i ve İbn Ha-cer el-Askalânî'nin *Tehzîbü't-Tehzîb*'i gibi eserlere dayanarak Ebû Zür'a'nın *Kitâbü'd-Ḍu'a-fâ*'da geçmeyen 274 râ-vi hakkındaki tenkidi, 825 râvi hakkın-daki ta'dîl'i bir araya getirilmiştir.

Eserleri. Ebû Zür'a'nın günümüze ula-şan tek eseri *Kitâbü'd-Ḍu'a-fâ ve'l-kezzâbîn ve'l-metrûkîn min aşhâbî'l-ḥadiş*'tir. Eser, Berza'nin hadis râvileri hakkındaki sorularına Ebû Zür'a er-Râ-zî ile Ebû Hâtim er-Râzî'nin verdikleri cevaplardan meydana gelmektedir. Bu cevapların büyük kısmının Ebû Zür'a er-Râzî'ye ait olduğunu söyleyen Sa'dî el-Hâşimî, eseri Köprülü Kütüphanesi'nde-ki yegâne nüshasına (nr. 40/3) daya-narak Ebû Zür'a hakkında hazırladığı üç ciltlik çalışmanın II. cildi olarak yayımla-mıştır (Medine 1409/1989). Sa'dî el-Hâ-şimî'nin tesbitlerine göre muhtelif kitap-larda, Ebû Zür'a er-Râzî'nin günümüze

ulaşmadığı anlaşılan şu eserlerinden do-laylı olarak söz edilmektedir: *ez-Züh-d, Fevâ'idü'r-râziyyîn, Fezâ'il, A'lâmü'n-nübüvve (Delâ'ilü'n-nübüvve), es-Si-yer, el-Muḥtaşar, el-Eṭ'ime, el-Ferâ'iz, eş-Şavm, el-Âdâb, el-Vuḍû', eş-Şüf'a, el-Eṭrâd, el-İlel, el-Cerḥ ve't-ta'dîl, Beyânü ḥaṭa'i Ebî 'Abdillâh Muḥam-med b. İsmâ'il el-Buḥârî fî Târîhihi, et-Tefsîr, eş-Şahâbe, el-Müsned.*

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, I, 328-349; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, X, 326-337; İbn Ebû Ya'lâ, *Ṭabaḳâtü'l-Ḥanâbile*, I, 199-203; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 47-48; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*', XIII, 65-85; a.mlf., *Tezki-retü'l-huffâz*, II, 557-559; İbn Manzûr, *Muḥ-taşaru Târîhi Dimaşk*, XV, 333-340; İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî* (nşr. Nüred-din İtr) [baskı yeri yok], 1398/1978, I, 221-224; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 30-34; İbnü'l-İmâd, *Sezerât*, II, 148-149; Kettânî, *er-Risâle-tü'l-müsteṭrafe*, s. 64; Sezgin, *GAS*, I, 145; Sa'-dî el-Hâşimî, *Ebû Zür'a er-Râzî ve cühûdühû fi's-sünneti'n-nebeviyye*, Medine 1409/1989, I-III; a.mlf., "er-Ruvât elleğzine künnü bi-Ebî Zür'a", *Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye*, XV/58, Medine 1403, s. 29-70.

M. YAŞAR KANDEMİR

EBÜBEKİR AĞA

(ö. 1172/1759)

Lâle Devri'nin
ünlü hânende ve bestekârı.

Eyüp Sultan semtinde doğduğu için Eyyübî lakabı ile tanınan bestekâr ha-yatını İstanbul'da geçirmiştir. Kaynak-larda doğum tarihi ve çocukluğu ile ilgi-li bir kayıt yoksa da genç yaşta Ende-run'a alındığı bilinmektedir.

Güzel sesi ve müsikiye olan kabiliye-tiyle kısa zamanda meşkânede müsi-ki öğrenmeye başlayarak temel bilgileri edindi. Kiler ağaları arasına girip çavuş unvanını aldıktan sonra da müsi-ki sa-hasında çalışmalarını sürdürüp kendini iyice yetiştirdi. Saray fasıl heyeti reisi

olarak serhânenelik ve Enderun'da mü-siki hocalığı görevlerinde bulundu. Hacca gidip geldikten sonra vefat etti ve Çar-şıkapı'daki Sinan Paşa Medresesi hazî-resine defnedildi.

Mezar kitâbesinde seyyid olduğu be-lirtilen Ebûbekir Ağa'nın şöhretinin par-lak zamanları III. Ahmed (1703-1730) ve I. Mahmud (1730-1754) devirleri olmuş ve sarayda bu iki padişahla devrin ileri gelenlerinden yakın ilgi görmüştür. Hâ-neneliğinin yanı sıra yaptığı bestelerle de Lâle Devri'nin önemli müsiğinâsı-ları arasında haklı bir kazanmıştır. Ebû İshakzâde Esad Efendi *Atrabü'l-âsâr*'-da, onun bir nazariyat kitabı olan *Ed-vâr*'ından ve 150 civarında bestesinden bahsetmekteyse de bugüne kadar adı ge-çen eserin herhangi bir nüshasına rast-lanmamıştır. Ancak kendi tertiplelediği ve içerisinde yapmış olduğu bestelerin güf-telerine de yer verdiği mecmuasının mü-ellif nüshası İstanbul Üniversitesi Kü-tüphanesi'nde bulunmaktadır (TY, nr. 5658). Gerek bu mecmuada gerekse baş-ka yazma güfte mecmualarında "Bekir Çavuş", "Eyyübî Bekir Ağa" gibi başlık-lar altında birçok eserine rastlanan bes-tekârın bazı şiirler de kaleme aldığı söy-lenmektedir. Peşrev, saz semâisi, kâr, beste, semâi ve şarkı formundaki bu bestelerinden ancak kırk dokuzunun no-tası günümüze ulaşabilmiştir. Kaybolan eserleri arasında Kara İsmâil Ağa, İbrâ-him Çavuş, Ahmed Çavuş, Hekimoğlu Ali Paşa ve Tabî Mustafa Efendi ile bera-berce besteledikleri altmış beş mısralık bûselik-aşıran makamındaki kârî önem-li eserlerdendir. Coşkulu bir üslûbun hâkim olduğu bestelerinde, bol ve ori-jinal melodilerle süslenmiş sağlam bir ses örgüsü dikkati çekmektedir. "Bir âfet-i meh-peyker ile nûktelerim var" mısraı ile başlayan darbeyn usulündeki mâhur bestesi onun şaheseri olarak ka-bul edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebûbekir Ağa, *Mecmua*, İÜ Ktp., TY, nr. 5658, vr. 13^a, 72^b, 79^b, 81^b, 89^b, 90^a; Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 6204, vr. 5^b-6^a; Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 67-68, 236-237; II, 116-117, 124-125, 145-148, 157-159, 188-189; III, 204-205, 209-212; IV, 100-107; İhsan Hisarlı, "Bestekârlarımızın Mezarlarına Dair Bir Ted-kik", *MM*, sy. 74 (1954), s. 38-39; Ahmed Re-fi, "Enderunlu Şairler, Hattatlar ve Musiki San'atkârları Tezkiresi" (nşr. Rifki Melûl Me-riç), *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sy. 2, İstanbul 1956, s. 153-157; Rifki Melûl Meriç, "Ebûbekir Çavuş (Eyyübî)", *İst.A*, IX, 4849-4851; Öztu-na, *BTMA*, I, 241-242.

NURİ ÖZCAN

Ebûbekir Ağa'nın Sinan Paşa Medresesi haziresindeki mezarı - Çarşıkapı / İstanbul